

УДК 378

ЕТАПИ ТА МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ

Яценко О. М.

Харківський національний автомобільно-дорожній університет, Україна,
Харків

Наведено огляд публікацій з питань методики педагогічних досліджень. Описано класифікації методів дослідження, запропоновані зарубіжними і вітчизняними вченими. Розглянуто особливості, етапи та правила проведення педагогічного експерименту. Проаналізовано методику проведення експерименту з метою виявлення можливостей застосування психолого-педагогічних знань під час викладання дисципліни «Психологія» для формування лідерських якостей у майбутніх менеджерів. В умовах реформування освіти в країні зосереджено увагу саме на психолого-педагогічній підготовці майбутніх менеджерів. Виявлено, що завдяки впливу активних факторів, а саме, запропонованим нами педагогічним умовам, можна досягти потрібних результатів навчально-виховного процесу.

Ключові слова: методи педагогічного дослідження, педагогічний експеримент, психолого-педагогічна підготовка, лідерські якості, педагогічні умови.

Яценко О. Н. Этапы и методика проведения педагогического эксперимента с целью формирования лидерских качеств будущих менеджеров / Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет, Украина, Харьков

Приведен обзор публикаций по вопросам методики педагогических исследований. Описаны классификации методов исследования, предложенные зарубежными и отечественными учеными. Рассмотрены особенности, этапы и правила проведения педагогического эксперимента. Проанализированы методика проведения эксперимента с целью выявления возможностей применения психолого-педагогических знаний в ходе преподавания дисциплины «Психология» для формирования лидерских качеств у будущих менеджеров. В условиях реформирования образования в стране сосредоточено внимание именно на психолого-педагогической подготовке будущих менеджеров. Обнаружено, что благодаря воздействию активных факторов, а именно, предложенным нами педагогическим условиям, можно достичь нужных результатов учебно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: методы педагогического исследования, педагогический эксперимент, психолого-педагогическая подготовка, лидерские качества, педагогические условия.

Yatsenko O. M. Stages and procedures of a pedagogical experiment aimed at forming leadership qualities of prospective managers / Kharkiv National Automobile and Highway University, Ukraine, Kharkiv

The paper comprises a review of published works about pedagogical research methods. The classifications of research methods provided by foreign and domestic scientists are described. Stages and procedures of pedagogical experiment are examined. The methods of carrying out experiments to show the possibilities of applying psychoeducational knowledge for teaching psychology in order to form leadership qualities of prospective managers are analyzed. In the conditions of educational reformation in the country we focused mainly on the psychological-pedagogical preparation of future managers. We discovered that the necessary results of teaching and educational process can be obtained due to the involvement of active factors such as pedagogical conditions suggest.

Key words: pedagogical research methods, pedagogical experiment, psychoeducational training, leadership qualities, pedagogical conditions.

Вступ. Для забезпечення ефективності психолого-педагогічної підготовки майбутніх менеджерів з метою формування в них лідерських якостей необхідна експериментальна перевірка запропонованих педагогічних умов. У ході їхнього застосування планується отримати результати, що характеризуватимуть передбачувані можливості та переваги авторської методики. Актуальним є вибір методів педагогічного дослідження та їхнє застосування під час проведення педагогічного експерименту.

Питанням методології та методики педагогічних досліджень присвячені роботи С. І. Архангельського [10], Ю. К. Бабанського [5], В. П. Безпалько [11], Н. В. Кузьміної [12], Р. С. Нємова [6], та ін. У вітчизняній педагогіці підходи до організації досліджень й обробки їх результатів запропоновані П. М. Воловиком [13]. Б. С. Гершунським [14], С. У. Гончаренко [1], І. П. Підласим [15] та ін.

Мета статті. Ціллю даної публікації є теоретичний аналіз поглядів науковців на етапи та методологію проведення педагогічного дослідження, а також опис особливостей педагогічного експерименту, що проводився автором з метою виявлення можливостей застосування психолого-педагогічних знань під час викладання дисципліни «Психологія» для формування лідерських якостей у майбутніх менеджерів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Педагогічне дослідження С. У. Гончаренко розуміє як процес і результат наукової діяльності, спрямовані на одержання нових знань про закономірності процесу навчання, виховання і розвитку особистості, про структуру, теорію, методику і технологію організації навчально-виховного процесу, його зміст, принципи, організаційні методи і прийоми [1, с. 23]. Автором висунуто певні вимоги щодо проведення науково-педагогічного дослідження:

1. Воно має ґрунтуватися на точно встановлених фактах, які допускають його емпіричну перевірку.

2. Воно має спиратися на вже відомі філософські, соціологічні, психологічні чи педагогічні теорії, бути цілеспрямованим, систематичним, мати взаємозв'язок всіх елементів, процедур, методик.

3. Воно повинно відображати предмет дослідження в його власній внутрішній логіці.

4. У ньому обов'язковим є застосування методів або системи методів, які б повністю відповідали внутрішній логіці явища чи процесу, що вивчається.

Методами педагогічного дослідження називають способи вивчення педагогічних явищ [2, с. 17]. Колектив авторів [2] пропонує розділити методи на три групи: вивчення педагогічного досвіду, методи теоретичного дослідження й математичні методи. В. В. Краєвський групує їх на емпіричні й теоретичні [3, с. 105]. У своїх роботах Н. М. Пейсахов поділяє методи на емпіричні, експериментальні та теоретичні [4, с. 11]. С. У. Гончаренко також наголошує на широкому спектрі методів і виділяє методи емпіричного дослідження та методи теоретичного дослідження. Зазначаючи умовність такого поділу автор акцентує увагу на великій ролі в педагогічних дослідженнях порівняльно-історичного методу: генетичного, історичного і порівняльного [1, с. 126].

З огляду літератури можна побачити, що існує багато підходів щодо їхньої класифікації, але, як вірно зазначив Ю. К. Бабанський, для рішення поставленої проблеми вони повинні бути обрані в оптимальному поєднанні [5, с. 192]. Оптимальність поєднання визначається специфікою теми дослідження й повинно відповідати його меті і завданням. Сукупність таких прийомів, способів дослідження, яка визначає порядок їх застосування та інтерпретації одержаних з їхньою допомогою результатів створює методику дослідження [1]. «Уміле визначення кожного структурного елемента методики і їхні співвідношення – становлять мистецтво дослідження» [1, с. 125].

Найбільш широко в педагогічних дослідженнях під час обробки емпіричного матеріалу застосовуються методи теоретичного аналізу і синтезу, абстрагування і конкретизації, індукції й дедукції, аналогії та моделювання тощо.

Для забезпечення фіксації, класифікації та узагальнення вихідного матеріалу, який безпосередньо пов'язаний з педагогічною практикою і на основі якого в подальшому й буде створена педагогічна теорія, використовують емпіричні методи. До цієї групи відносять вивчення літератури, педагогічної документації та результатів навчально-виховної діяльності, педагогічне спостереження, класифікацію та систематизацію фактів, експертну оцінку, вивчення результатів діяльності конкретних осіб тощо [1, с. 125-141].

Найбільш складним та трудомістким, але, разом із тим, найбільш точним і корисним у пізнавальному плані видом дослідження є експеримент [6, с. 543]. Наголошуючи на важливості проведення експерименту В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко зазначають, що рівень достовірності основних результатів і висновків наукового дослідження підвищується, якщо вони базуються на експериментальних даних [7, с. 101]. Сучасна педагогіка спирається на цінний досвід і теоретичні знання в галузі експериментальних досліджень таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як Ю. К. Бабанський, М. О. Данилов, Л. В. Занков, А. І. Піскунов й інші. Існують різні погляди на роль і значення експерименту в педагогічних дослідженнях. Так, Л. О. Григорович, Т. Д. Марцинковська характеризують експеримент як дослідницьку діяльність з метою вивчення причинно-наслідкових зв'язків у педагогічних явищах, котра передбачає дослідне моделювання педагогічного явища та можливість впливу дослідника на педагогічне явище [8, с. 23]. Декілька визначень поняттю експеримент і конкретизацію поняття педагогічний експеримент надає С. У. Гончаренко [1]. Так, автор пропонує більш розгорнуте тлумачення педагогічного експерименту: це загальнонауковий метод пізнання, який дає можливість одержати нові знання про причинно-наслідкові відношення між педагогічними факторами, умовами, процесами за рахунок маніпулювання однією або кількома дійсними (факторами) і реєстрації відповідних змін в поведінці об'єкта чи системи, які вивчаються, та більш узагальнене: це дослідна перевірка гіпотези. За умовами проведення педагогічні експерименти класифікують на природні та лабораторні. [1, с. 198].

Природний експеримент проводиться в реальних для піддослідних умовах діяльності в яких створюється або відтворюється явище, яке підлягає вивченню [1].

Шляхом ізолювання явища, яке вивчається, до такого ступеня, який дає змогу найповніше дослідити дію активного фактора педагогічного впливу здійснюється лабораторний експеримент [1]. На фоні деяких його переваг, таких як можливість маніпулювати з незалежними явищами та ізолювати деякі педагогічні явища, щоб вони найчіткіше виявилися, такий вид експерименту має і свої недоліки: штучність та умови його проведення не дають змоги переносити отримані результати до навчально-виховного процесу без додаткової їх перевірки у природних експериментах [1].

Для того, щоб педагогічний експеримент надав максимально оптимальні результати фахівці радять дотримуватися певних правил [5]. По-перше, це всебічна характеристика системи, в якій проводиться експеримент. По-друге – одночасна загальна оціночна фіксація змін на всіх основних підструктурах особистості, а також оцінка не тільки досягнутих результатів, а й витрат часу та зусиль на їх досягнення. По-третє, ретельне планування, організація та регулювання експерименту, а також оперативний облік отриманих результатів. Висновки ж експерименту, на думку фахівців,

повинні максимально можливою мірою конкретизуватися з точки зору характеристики умов, при яких можливо отримати оптимальний результат.

Не зважаючи на складність та трудомісткість експерименту, в науці і практиці без нього обійтися не можливо. Але, найбільш доказові результати можна отримати тільки в ретельно продуманому, вірно організованому і проведеному експерименті [6, с. 543]. Ефективність експерименту залежить від уміння чітко сформулювати його задачі [5, с. 102].

Метою педагогічного експерименту, що проводився нами, було виявлення можливостей застосування психолого-педагогічних знань під час викладання дисципліни «Психологія» для формування лідерських якостей у майбутніх менеджерів.

Первинним етапом у структурі експерименту є формулювання гіпотези [7]. Педагогічний словник надає наступне визначення цього терміна: наукове передбачення, що висувається для пояснення досліджуваного явища, його суті, структури, зв'язків, рушійних сил і т. ін. [9, с. 8].

У нашому випадку висувається гіпотеза про те, що організована психолого-педагогічна підготовка майбутніх менеджерів у виділених нами педагогічних умовах сприятиме формуванню лідерських якостей, які стануть запорукою їхньої конкурентоспроможності на ринку праці.

Особливо широко в педагогічних дослідженнях застосовуються констатуючий (під час проведення якого встановлюється реальний стан процесу) та формуючий (коли відбувається цілеспрямована зміна методів, форм і змісту освіти з метою більш ефективного впливу на розвиток особистості або навчального колективу) експерименти [8, с. 23]. Для отримання кращих результатів дисертаційних досліджень науковці радять констатуючий експеримент проводити в два етапи:

1. Камерний, або лабораторний педагогічний експеримент. Він відрізняється невеликим обсягом і статистичною вибіркою і служить для перевірки ідей і моделі навчально-виховного процесу.

2. Масовий педагогічний експеримент. Він проводиться після коректування концепції, гіпотези і моделі навчально-виховного процесу після проведення камерного експерименту [1, с. 200].

На першому етапі констатуючого експерименту – камерному, ми ставили на меті з'ясувати стан і рівень сформованості певної властивості, або параметра, що вивчається: нами було визначено відношення майбутніх випускників-менеджерів до психолого-педагогічних знань та до необхідності наявності лідерських якостей у менеджерів. Для цього ми провели анкетування серед студентів 5 курсу перед початком переддипломної практики та після неї. Участь у цьому етапі експерименту брали 96 студентів факультету бізнесу та фінансів Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Отримані відповіді свідчать про те, що, ставлення студентів під час тривалої

восьмитижневої практики до психолого-педагогічних знань, а також до важливості наявності лідерських якостей у менеджерів змінилося. Так, до початку практики у переліку знань, умінь та навичок, які повинен мати менеджер для успішного керування людьми, відповідь щодо необхідності знань з педагогіки та психології була в 36 опитаних, після закінчення практики наявність цих знань вже усвідомлювали 48 студентів. Стосовно якостей, які повинні бути притаманні успішному керівникові лідерські якості були в анкетах у 42 опитаних, після проходження практики ця кількість зросла до 50. Відповіді на третє питання показали, що нестачу психолого-педагогічних знань для ефективного керування людьми після проходження практики відчули 36 студентів, у порівнянні з 28 до початку практики.

Ці результати на початковому етапі підтвердили нашу гіпотезу, після чого ми почали другий етап констатуючого експерименту – масовий.

Нами було визначено актуальний рівень готовності до управлінської діяльності менеджерів в умовах виробництва, а також проведене серед випускників спеціальності 7.03060101 «Менеджмент і адміністрування» дослідження сформованості в них лідерських якостей. Отже, після закінчення навчання й отримання диплому майбутні керівники, вступаючи на посаду, а деякі, вже попрацювавши певну кількість років на посаді, відчувають нестачу знань саме з психології управління людьми та найчастіше стикаються з проблемами психологічного характеру. За результатами двох тестів: методика «Ефективність лідерства», методика «Лідер» тільки у 17% випускників сильно виражені лідерські якості та вони можуть застосовувати ефективний стиль керівництва, 50% мають середньо виражені лідерські якості й їхній стиль керівництва розглядається як середньо ефективний та 33% майбутніх менеджерів мають слабо виражені лідерські якості й не володіють ефективним стилем керівництва.

Для подолання цих недоліків з метою формування лідерських якостей у майбутніх менеджерів було запропоновано організацію проведення психолого-педагогічної підготовки в процесі викладання дисципліни «Психологія». У цьому полягав другий етап дослідження – формуючий експеримент, у процесі якого викладався відповідний варіант дисципліни протягом двох семестрів у ХНАДУ та НТУ «ХПІ». Мета формуючого експерименту полягає в тому, щоб довести, завдяки впливу яких активних факторів можна досягти потрібних результатів навчально-виховного процесу [1, с. 200]. На нашу думку такими активними факторами повинні стати виділені нами педагогічні умови, створення яких, під час викладання дисципліни «Психологія» у майбутніх менеджерів повинно сприяти формуванню в них лідерських якостей.

На цьому етапі експерименту впродовж двох років брали участь 193 студенти, які входили у 8 експериментальних груп, та 56 студентів які входили до 2 контрольних груп.

З метою формування лідерських якостей експеримент проводився у виділених нами наступних педагогічних умовах:

- застосування у процесі психолого-педагогічної підготовки майбутніх менеджерів сучасних технологій навчання з метою розвитку мотивації створення ситуації успіху;

- цілеспрямована підготовка викладачів-лідерів котрі б під час навчально-пізнавального процесу особистим прикладом сприяли формуванню лідерських якостей студентів;

- оптимізація змісту курсу дисципліни «Психологія» з метою створення умов для самовдосконалення студентів – майбутніх менеджерів-лідерів.

Висновки. Таким чином, у проведеному експерименті з'ясовано роль психолого-педагогічної підготовки в створених педагогічних умовах для формування у майбутніх менеджерів лідерських якостей.

Для порівняння кількісних і якісних відмінностей експериментальних і контрольних груп проводився порівняльний експеримент [1]. В умовах, коли спеціальні педагогічні зміни організовуються в експериментальних групах, і не здійснюються в контрольних, з'являється можливість порівняти одержані результати. У нашому випадку цей експеримент полягав у порівнянні результатів ефективності створених педагогічних умов у процесі психолого-педагогічної підготовки майбутніх менеджерів з метою формування у них лідерських якостей. Результати проведеного експерименту якісно підтвердили гіпотезу автора, а застосування математичних методів дозволили зробити й кількісний аналіз.

Література:

1. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко – Київ – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2010. – 308 с.
2. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии: Учеб. для студ. высш. и сред. пед. учеб. завед. / [С. А. Смирнов, И. Б. Котова, Е. Н. Шиянов и др.] под ред. С. А. Смирнова. – [4-е изд., испр.] – М.; Изд. центр «Академия», 2003. – 512 с.
3. Педагогика. Учебное пособие для студентов педагогических вузов и педагогических колледжей / под. ред. П. И. Пидкасистого. – М.: Педагогическое общество России, 2004. – 608 с.
4. Педагогика высшей школы [Текст]: учебно-методическое пособие / [науч. ред. Н. М. Пейсахов]. – Казань: Изд-во Казанского университета, 1985. – 190 с.
5. Бабанский Ю. К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований / Ю. К. Бабанский – М.: Педагогика, 1982. – 192 с.
6. Немов Р. С. Психология: Учебн. для студентов высш. пед. учебн. заведений: В 3 кн. – Кн. 3: Психодиагностика. Введение в научное

- психологическое исследование с элементами математической статистики. – 3-е изд. / Р. С. Немов – М.: Гуманит. изд. центр Владос, 1998. – 632 с.
7. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник. – [5-те вид., стер.] / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко – К.: Знання, 2006. – 307 с.
8. Григорович Л. А. Педагогика и психология: Учеб.пособие / Л. А. Григорович, Т. Д. Марцинковская – М.: Гардарики, 2003. – 480 с.
9. Крупський Я. В. Тлумачний словник з інформаційно-педагогічних технологій: словник / Я. В. Крупський, В. М. Михалевич. – Вінниця: ВНТУ. 2010. – 72 с.
10. Архангельский С. И. Теоретические основы научной организации педагогических исследований / С. И. Архангельский, В. И. Михеев. – М.: Знание, 1976. – 27 с.
11. Беспалько В. П. Основы теории педагогических систем: проблемы и методы психолого-педагогического обеспечения техн. обучающих систем / В. П. Беспалько – Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1977. – 304 с.
12. Методы системного педагогического исследования / Кузьмина Н. В. и др. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1980. – 171 с.
13. Воловик П. М. Теорія імовірностей і математична статистика в педагогіці / П. М. Воловик – К.: Радянська школа, 1969. – 222 с.
14. Гершунский Б. С. Педагогическая прогностика: методология, теория, практика / Б. С. Гершунский – К.: Вища школа, 1986. – 198 с.
15. Підласий І. П. Діагностика та експертиза педагогічних проєктів: Навчальний посібник / І. П. Підласий – К.: Україна, 1998. – 343 с.

References:

1. Honcharenko S. U. Pedagogichni doslidzhennia: Metodolohichni porady molodym naukovtsiam / S. U. Honcharenko – Kyiv – Vinnytsia: TOV firma «Planer», 2010. – 308 s.
2. Pedagogika: pedagogicheskie teorii, sistemy, tekhnologii: Ucheb. dlya stud. vyssh. i sred. ped. ucheb. zaved. / [S. A. Smirnov, I. B. Kotova, Ye. N. Shiyanov i dr.] pod red. S. A. Smirnova. – [4-e izd., ispr.] – M.: Izd. tsentr «Akademiya», 2003. – 512 s.
3. Pedagogika. Uchebnoe posobie dlya studentov pedagogicheskikh vuzov i pedagogicheskikh kolledzhey / pod. red. P. I. Pidkasistogo. – M.: Pedagogicheskoe obshchestvo Rossii, 2004. – 608 s.
4. Pedagogika vysshey shkoly [Tekst]: uchebno-metodicheskoe posobie / [nauch. red. N. M. Peysakhov]. – Kazan: Izd-vo Kazanskogo universiteta, 1985. – 190 s.
5. Babanskiy Yu. K. Problemy povysheniya effektivnosti pedagogicheskikh issledovaniy / Yu. K. Babanskiy – M.: Pedagogika, 1982. – 192 s.
6. Nemov R. S. Psikhologiya: Uchebn. dlya studentov vyssh. ped. uchebn. zavedeniy: V 3 kn. – Kn. 3: Psikhodiagnostika. Vvedeniye v nauchnoe

- psikhologicheskoe issledovanie s elementami matematicheskoy statistiki. – 3-e izd. / R. S. Nemov – M.: Gumanit. izd. tsentr Vlos, 1998. – 632 s.*
7. *Sheyko V. M. Organizatsiya ta metodika naukovu-doslidnitskoï diyalnosti: Pidruchnik. – [5-te vid., ster.] / V. M. Sheyko, N. M. Kushnarenko – K.: Znannya, 2006. – 307 s.*
  8. *Grigorovich L. A. Pedagogika i psikhologiya: Ucheb.posobie / L. A. Grigorovich, T. D. Martsinkovskaya – M.: Gardariki, 2003. – 480 s.*
  9. *Krupskiy Ya. V. Tlumachnyi slovnyk z informatsiino-pedahohichnykh tekhnolohii: slovnyk / Ya. V. Krupskiy, V. M. Mykhalevych. – Vinnytsia: VNTU. 2010. – 72 s.*
  10. *Arkhangelskiy S. I. Teoreticheskie osnovy nauchnoy organizatsii pedagogicheskikh issledovaniy / S. I. Arkhangelskiy, V. I. Mikheev. – M.: Znanie, 1976. – 27 s.*
  11. *Bespalko V. P. Osnovy teorii pedagogicheskikh sistem: problemy i metody psikhologo-pedagogicheskogo obespecheniya tekhn. obuchayushchikh sistem / V. P. Bespalko – Voronezh: Izdatelstvo Voronezhskogo universiteta, 1977. – 304 s.*
  12. *Metody sistemnogo pedagogicheskogo issledovaniya / Kuzmina N. V. i dr. – L.: Izdatelstvo Leningradskogo universiteta, 1980. – 171 s.*
  13. *Volovyk P. M. Teoriiia imovirnostei i matematychna statystyka v pedahohitsi / P.M. Volovyk – K.: Radianska shkola, 1969. – 222 s.*
  14. *Gershunskiy B. S. Pedagogicheskaya prognostika: metodologiya, teoriya, praktika / B. S. Gershunskiy – K.: Vishcha shkola, 1986. – 198 s.*
  15. *Pidlasyi I. P. Diahnostyka ta ekspertyza pedahohichnykh proektiv: Navchalnyi posibnyk / I. P. Pidlasyi – K.: Ukraina, 1998. – 343 s.*